

Niemieckie nazwiska urzędników Starego Miasta Braniewa w XIV wieku

German surnames of officials in 14th century Braniewo

Marzena GUZ¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (Polska)

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie pochodzenia nazwisk genetycznie niemieckich, ustalenie ich struktury, stwierdzenie, czy badane nazwiska notowane są jeszcze w XVIII wieku na Warmii. Odnośnie do pochodzenia nazwisk to klasyfikacja nazwisk jednomotywacyjnych bazuje częściowo na podziale S. Rosponda (1967). Ponadto kierowano się podziałem nazwisk ze względu na etymologię m.in. ze słownika *Duden. Familiennamen*. Zwrócono też uwagę na zjawiska językowe występujące w niektórych nazwiskach. Baza materiałowa nie była wykorzystana dotąd w badaniach antroponimicznych. Większość opisanych nazwisk jest niederywowana, pozostałe derywowane są sufiksami fleksyjnymi i słowotwórczymi. Przeważająca część mian jest jednomotywacyjna. 65,5 % nazwisk nie dotrwało do XVIII wieku. W omówionych nazwach osobowych mamy do czynienia m.in. z następującymi zjawiskami językowymi: polonizacją, latynizacją za pomocą formantów fleksyjnych, np. *-i*, *-is* i słowotwórczego *-us*, podwajaniem spółgłosek bez uzasadnienia.

Słowa kluczowe: nazwiska, etymologia nazwisk, Warmia, Braniewo, XIV w.

Abstract

This paper presents the origin of genetically German surnames, to determine their structure and to determine whether the surnames under study were still present in Warmia in the 18th century. Regarding the origin of surnames, the classification of surnames with one motivation is partly based on the classification introduced by S. Rospond (1967). Moreover, the classification of surnames by their etymology, e.g. according to the *Duden. Familiennamen* dictionary, was also taken into account. The linguistic phenomena in certain surnames were also highlighted. The material database has not previously been used in anthroponymic research. Most of the surnames described here are non-derivative, while others are derived with inflectional and word-formation suffixes. The vast majority are names with a single motivation. 65.5% of the surnames had ceased to exist by the 18th century. The personal names under investigation feature, among others, the following linguistic phenomena: Polonisation, Latinisation by means of inflectional formants, e.g. *-i*, *-is* and the word-forming *-us*, and the doubling of consonants without justification.

Keywords: surnames, etymology of surnames, Warmia, Braniewo, 14th century

¹ Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedra Języka Niemieckiego

 <https://orcid.org/0000-0003-4630-2584>

 marzgu@op.pl

1. Wprowadzenie

Braniewo, najstarsze miasto na Warmii powstało nad rzeką Pasłęką, w pobliżu jej ujścia do Zalewu Wiślanego. Gród Brusebergue po raz pierwszy wymieniono w 1249 roku w dokumencie o zawarciu pokoju z Prusami w Dzierzgoniu. Miasto w miejscu dawnej osady pruskiej założył biskup warmiński Anzelm w 1254 roku i uczynił swoją siedzibą. W czasie powstania Prusów w 1260 roku pierwsza osada miejska uległa doszczętnemu zniszczeniu. W 1284 roku biskup Henryk Fleming nadał nową lokalizację Braniewu na prawie lubeckim. Do 1340 roku miasto było siedzibą biskupów warmińskich, później komornictwa biskupiego. Około 1342 roku biskup Herman z Pragi na prawym brzegu Pasłęki założył Nowe Miasto Braniewo. Otrzymało ono również prawo lubeckie, ale w ograniczonym zakresie (Chłosta, 2002, s. 49-50). Stare i Nowe Miasto Braniewo zasiedlone były na początku przez przybyszów z Lubeki, a także z Westfalii (Bogdan, Przeracki, 2018, s. IX).

Nazwiska historyczne pochodzenia niemieckiego na Warmii w XVIII w. opisała Guz (2018). Omówiono też część nazwisk niemieckich o najwyższej frekwencji w parafii Reszelskiej² z XVI i XVII w. (Guz, 2016 b). Przedmiotem analizy stały się też nazwania osób związanych ze szkołą parafialną w Reszlu od XV do XX w. (Guz, 2016 a).

Celem artykułu jest przedstawienie pochodzenia nazwisk genetycznie niemieckich, ustalenie ich struktury, jeśli są to nazwy derywowane (metoda strukturalistyczna), stwierdzenie, czy badane nazwiska notowane są jeszcze w XVIII wieku na Warmii. Chodzi tu o dokument dotyczący ludności Warmii sporządzony przez Niemców po I rozbiórce Polski w 1772 r., tabele podatkowe kapituły katedralnej (*Die Bevölkerung des Ermlands 1773. Die ältesten Prästationstabellen des Hochstifts. Band 3 – Register*, dalej w tekście BE). Odnośnie do pochodzenia nazwisk to klasyfikacja nazwisk jednomotywacyjnych bazuje częściowo na podziale Rosponda (1967, s. XXVI-XXVIII), ale uległa znacznej modyfikacji. Zasadą podklasyfikacji jest jak u Rosponda kryterium leksykalno-pochodzeniowe (semantyczno-motywacyjne). Ponadto kierowano się podziałem nazwisk ze względu na etymologię m.in. ze słownika *Duden. Familiennamen* (dalej Dud). Zwrócono też uwagę na zjawiska językowe występujące w niektórych nazwiskach.

Materiał badawczy pochodzi z publikacji *Urzednicy Starego i Nowego Miasta Braniewa do 1772 roku* (Bogdan, Przeracki, 2018). Jeśli chodzi o Radę Starego Miasta Braniewa, to w początkach funkcjonowania miasta wiodącą rolę

² Miasto Reszel leży w granicach historycznej Warmii, w województwie warmińsko-mazurskim.

pełnił sołtys dziedziczny, a rajców wzorem Lubeki zatwierdzało zgromadzenie obywateli, które zbierało się nawet trzykrotnie w ciągu roku. W Starym Mieście Braniewie Rada miejska szybko stała się niezależna. Stanowiła ona w mieście najważniejszą władzę administracyjną, nadzorowała działalność wszystkich urzędów i pracowników miejskich. Ponadto podlegali jej urzędnicy cechowi, kościelni, szpitalni, szkolni, a także instytucje dobroczynne (Bogdan, Przeracki, 2018, s. XIX-XX). Wykazy urzędników z Braniewa pozwoliły ustalić dla XIV wieku 93 rajców, w tym 9 burmistrzów. Według prawa lubeckiego rajców powinno być 24, ale w miastach pruskich kierujących się tym prawem liczebność Rady wykazywała znaczne wahania (Bogdan, Przeracki, 2018, s. XXIV). Źródła publikacji Bogdan & Przerackiego (2018) znajdują się w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie. Wśród nich wymienić należy głównie akta Magistratu Braniewskiego i braniewskie księgi metrykalne oraz pojedyncze zapisy z Akt Kurii Biskupiej (Bogdan, Przeracki, 2018, s. LXII).

Nazwiska będące obiektem badania są uporządkowane w w/w publikacji na podstawie roczników, np. 1328, 1342, 1345, 1346, 1350, 1358 itd., nie według alfabety. W moim opracowaniu miana uporządkowane są alfabetycznie, w okrągłych nawiasach tuż za nazwiskiem podaję numer strony publikacji Bogdan & Przerackiego (2018).

2. Analiza nazwisk

Arndes (14): forma słownikowa: Arnd: z dolnoniemieckiej. formy skróconej im. Arnold (Dud, 2005, s. 94). Formant *-es* wskazuje na mocny dopełniacz i derywację paradygmatyczną. W tej derywacji nazwy własne kreuja końcówki fleksyjne liczby, rodzaju lub przypadku, przy jednoczesnym zerowym morfemie słowotwórczym (Lech, 2004, s. 72). Mocny dopełniacz z formantem *-s* pojawia się w patronimach (nazwiskach od imienia ojca) oraz w nazwiskach odzawodowych zakończonych na *-er* (por. Kunze, Nübling, 2012, s. 15). Miano *Arndes* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku, ale występują formy niederywowane, np. *Arnd*, *Arnt* (BE, 1997, s. 36).

Becker (3): nazwisko odzawodowe od śrwniem., śrdniem. *becker* 'piekarz' (Naumann, 1989, s. 63). Miano figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 38).

Bekeman (13): forma słownikowa: Beckmann: derywat z sufiksem *-mann* od Beck: 1. stare, górnioniemieckie określenie piekarza (śwniem. *becke*),

2. na obszarze dolnoniemieckim istnieje nazwa od miejsca zamieszkania dla kogoś, kto mieszka nad potokiem (śd niem. *beke*) lub nazwa od miejsca pochodzenia motywowana częstą nazwą miejscowości w Westfalii Beck, Becke (Dud, 2005, s. 116). W nazwie osobowej *Bekeman* występuje epenteza *-e*, por.: *Sporck* → *Sporeck*, co jest przejawem polonizacji (Guz, 2018, s. 108). Inne oznaki polonizacji w tym mianie to:

- wymiana *ck* → *k*. Dla określenia samogłosek krótkich Niemcy posługują się m.in. podwójnym znakiem *ck* (Smoczyński, 1965, s. 30),
- redukcja podwójnego *n* do pojedynczego. Podwojone spółgłoski, relewantne w języku niemieckim, nie znajdują zastosowania w języku polskim i dlatego są często usuwane (Lica, 2009, s. 249).

Miano *Bekeman* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku, ale figurują jego warianty bez epentezy *-e*, m. in.: *Bekmann* (BE, 1997, s. 39).

Borgardis (3): derywat z formantem *-is* wskazującym na łaciński dopełniacz (miano patronimiczne, od imienia ojca) lub na zniemczoną pisownię słowiańskiego sufiksu *-iš* (Dud, 2005, s. 348). Bazą słowotwórczą jest Borghar(d)t: dolnoniemiecka forma im. Burkhard (Dud, 2005, s. 148, 166). Miano *Borgardis* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Botcher (11): forma słownikowa: Böttcher: dolno- i środkowoniemieckie nazwisko odzawodowe wytwórcy beczek z drewna (Dud, 2005, s. 149). Nazwisko zostało spolonizowane:

- samogłoski niemiecka z przegłosem *ö* została zastąpiona przez dźwięk słuchowo najbliższy (Karszniewicz, 1995, s. 224),
- podwojone *t* zostało zredukowane do pojedynczego.

Miano *Botcher* nie figuruje w spisie nazwisk z XVIII wieku, ale występują jego odmianki: np.

Böttcher, Bötcher (BE, 1997, s. 43).

Burnman (2): forma słownikowa: Bornmann: derywat z sufiksem *-mann* od Born: 1. nazwisko od miejsca zamieszkania od śrwniem., śrdniem. *born* 'studnia': 'ktoś zamieszkały przy studni', 2. Nazwisko od miejsca pochodzenia od częstej nazwy miejscowości Born, m.in. na dawnym Pomorzu, obecnie w Polsce, Borne, m.in. na Śląsku (Dud, 2005, s. 148). Z opracowań historycznych i językoznawczych wynika, że osadnicy niemieccy reprezentowali wschodnio-środkowo-niemiecką grupę dialektalną. Jedną

z cech fonetycznych tej grupy dialektalnej jest zamiana *o* → *u*: np. *Mollenhauer* → *Mullenheuer* (por. Czopek-Kopciuch, 1995, s. 32; Lica, 2009, s. 36). Miana *Burnman* i *Bornmann* nie występują w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

van der Cleynow (9): forma słownikowa: Kleinow: dwie nazwy miejscowości w Brandenburgii (Höpker, 1928, s. 397). Wymiana samogłosek *i* → *y* jest przejawem polonizacji (por. Czopek-Kopciuch, 1995, s. 208). Miana *Cleynow* i *Kleinow* nie występują w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Döring (11): 1. środkowo- i dolnoniemieckie nazwisko od miejsca pochodzenia: 'pochodzący z Turyngii', 2. od dawnego im. Durinc (Dud, 2005, s. 199). Miano figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 50).

Döringus (2): derywat z sufiksem *-us*³ od *Döring*, jw. Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Ede (10): nazwisko od dawnego fryzyjskiego imienia Edo, Eddo (Dud, 2005, s. 211). Sufiks *-e* jest osłabioną formą staroniemieckiego sufiksu spieszczającego *-o* (Dud, 2005, s. 208). Miano *Ede* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Flugge (11): forma słownikowa: Flügge: 1. dolnoniemieckie przezwisko od średniem. *vlugge* 'opierzony, samodzielny; w ruchu (o człowieku, ogniu, rzece, szybki, energiczny, zwinny)' (Dud, 2005, s. 252), od średniem. *fluck*, *vlücke* 'żywy, zwawy, zdrowy' (por. Brechenmacher, 1957-1960, s. 480), 2. nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowej Flügge, Flügendorf (Dud, 2005, s. 252). Samogłoski niemieckie z przegłosem (tzw. umlautem) w ramach polonizacji zastępowane są przez dźwięk słuchowo najbliższy (Karszniewicz, 1995, s. 224). Miano *Flugge* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku, ale figuruje tam nazwisko *Flügg* o tej samej bazie słowotwórczej (BE, 1997, s. 54).

Gerwer (18): formy słownikowe: Gerber, Gerwers: nazwisko odzawodowe od średniem. *gerwer* 'garbarz' (Dud, 2005, s. 273, 275). Miano *Gerwer* nie

³ W epoce humanizmu panował zwyczaj, że uczeni tłumaczyli swe nazwiska na język łaciński albo przynajmniej opatrywali je łacińską końcówką *-us* lub *-ius* (Schwarz, 1973, s. 36).

występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku, ale figuruje tam wariant *Gerber* (BE, 1997, s. 57).

Gotschalk (11): forma słownikowa: Gottschalk: od ts. imienia (Dud, 2005, s. 285). W nazwisku w ramach polonizacji zastąpiono podwojone *t* pojedynczą spółgłoską. Miano figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 60).

Greuendorp (11): być może chodzi o nazwę Grevendorf, która nie figuruje w słownikach onomastycznych, ale drugi człon *-dorf* 'wieś' wskazuje na nazwę miejscowości, prawdopodobnie małej, nienotowanej w literaturze. *Dorp* to średniem. forma *Dorf* (Lübben, 1989, s. 82). O wymianie *p/f* np. *Schiffmann/Schippmann* piszą Kunze, Nübling (2011, s. 157).

Greve- to ze średniem. *greve* 'hrabia' (Lübben, 1989, s. 129). Wymiana *u* → *v* wynika chyba z pisowni, np. imię *Ursula* zapisano w XVI-wiecznej Księdze Chrzstów z Reszla jako *Vrsula*. Miano *Greuendorp* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Hartmanni (2): derywat z łacińskim sufiksem *-i*⁴ od imienia Hartmann (Dud, 2005, s. 309). Nazwisko *Hartmanni* nie figuruje w spisie mian Warmiaków z XVIII wieku, ale odnotowana jest jego forma niederywowana *Hartmann* (BE, 1997, s. 65).

Hermannsdorf (2): nazwisko od miejsca pochodzenia od nazw miejscowych na Dolnym Śląsku, w Prowincji Hohenzollernów i w Saksonii (Höpker, 1928, s. 312). W materiale badawczym wystąpił też wariant *Hermannsdorff* (8). Podwojone *f* występuje w wygłosie bez uzasadnienia. Przykłady tego zjawiska prezentuje m.in. I. Neumann (1981, s. 207). Miana *Hermannsdorf* i *Hermannsdorff* nie występują w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Heyse (11): forma słownikowa: Heyse, Heise: nazwisko powstałe od skróconej formy imienia Heinrich lub Matheis z sufiksem *-s* (Dud, 2005, s. 319). Miano *Heyse* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

⁴ Od XV do XVIII wieku pierwsi nosiciele dziedzicznych nazwisk dodawali do antroponu formant łacińskiego dopełniacza, aby nadać nazwisku prestiżu. Badacze niemieccy mówią tu o tzw. *nazwiskach humanistów* (Kunze, Nübling, 2012, s. 755).

Huntenberg (6): nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowości w okręgu Braniewo (niem. Braunsberg) (Wald, 1820, s. 250). Miano *Huntenberg* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Kistenbuch (6): forma słownikowa: Kistenbauch: przezwisko otyłej osoby (Brechenmacher, 1960-1963, s. 47). Miano *Kistenbuch* ani żadne jego warianty nie występują w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Kleinsmith (4): nazwisko odzawodowe od śrwniem. *kleinsmit* 'ślusarz' (Dud, 2005, s. 380). Miano *Kleinsmith* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku, ale odnotowany jest jego wariant *Kleinschmid* (BE, 1997, s. 77).

Kornknecht (18): tego nazwiska nie rejestrują słowniki onomastyczne. Jest to złożenie *Korn*- 'ziarno zboża' + *-knecht* 'parobek: ktoś pracujący przy zbożu'. Miano wywodzi się od nazwy zawodu. Miano nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Kremer (6): nazwisko odzawodowe od śrwniem. *krāmære*, *kræmer*, *krōmer*, śrniem. *krēmer*, śrdniem. *kramer*, *kremer*, *kromer* 'drobny handlarz, kramarz' (Dud, 2005, s. 197). Miano występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 83).

Lange (4): przezwisko wysokiego człowieka od śrwniem. *lanc*, śrdniem. *lank* 'długi' (Dud, 2005, s. 415). Miano występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 87).

von der Leisse (15): forma słownikowa: Leissen: nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowości (wskazuje na to przyimek *von* 'z') w powiecie Hławeckim (Preußisch Eylau) (Wald, 1820, s. 256). Miano nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku, figurują natomiast nazwy osobowe *Leiss* i *Leiß* bez przyimka *von*, które mogą pochodzić od imienia Nikolaus (Dud, 2005, s. 422).

Ludeke (12): forma słownikowa: Lüddecke: nazwisko od spieszczonej formy imienia Ludolf lub Ludwig z sufiksem *-k* (Dud, 2005, s. 437). W ramach polonizacji *u*-umlaut mógł zostać zastąpiony polską samogłoską, podwojone

d zredukowane do pojedynczego, a *ck* zmienione na *k*. Miano *Ludeke* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Lunenburg (8): forma słownikowa: Lüneburg: nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowej Lüneburg w Dolnej Saksonii (Dud, 2005, s. 438). *U*-umlaut mógł zostać spolonizowany. Nastąpiła też epenteza *-n* w śródgłosie. Miano *Lunenburg* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Luttike (8): formy słownikowe: Lütticke, Lüttich: 1. od formy spieszczonej imienia Ludolf (Brechenmacher, 1960-1963, s. 220), 2. Od nazw miejscowych Lüttich (Belgia), Lüttichau (Saksonia) (Brechenmacher, 1960-1963, s. 220), 3. od średnim. przewiska *luttik* 'mały, mało' (Dud, 2005, s. 439). Miano *Luttike* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Marlow (11): nazwisko od nazwy miejscowości Marlow na Pomorzu i w prowincji Mecklenburg-Schwerin (Höpker, 1928, s. 491). Miano nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Mersman (2): Merschmann: zachodniodolnoniemieckie nazwisko od miejsca zamieszkania z sufiksem *-mann* od średnim. *mersch*, *marsch* dla kogoś, kto mieszkał na urodzajnej nizinie przy brzegu rzeki (Dud, 2005, s. 458). Podwójne *n* zredukowano w ramach polonizacji do pojedynczego. Miano *Mersman* nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Rode (6): 1. dolnoniemieckie nazwisko od miejsca zamieszkania 'miejsce do wykarczowania' od średnim. czasownika *roden* 'karczować', 2. nazwisko od miejsca pochodzenia od nazw miejscowości Roda (m.in. w Saksonii Anhalt), Rhoda (w Turyngii), Rhode (w Dolnej Saksonii) itp., 3. przewisko osoby o rudych włosach od średnim. *rode* 'czerwony', 4. przewisko od średnim. *rod(d)e* 'duży pies, pies myśliwski' (Dud, 2005, s. 551). Miano występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 110).

Ronenvelt (3): to nazwisko nie figuruje w słownikach onomastycznych, ale może być złożeniem średnim. słów *ronnen* 'm.in. polować' + *velt* 'm.in. pole, miejsce bitwy, plac budowy' (Lübben, 1989, s. 473), co łącznie może oznaczać 'rewir, miejsce polowania: ktoś, kto mieszkał blisko takiego miejsca'. Podwójne *n* mogło ulec redukcji w ramach polonizacji. Miano nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Rosenwater (8): to nazwisko nie figuruje w słownikach onomastycznych. *Water* w ńrdniem. to 'woda' (Lübben, 1989, s. 473). Nazwisko Rosenwasser pochodzi od przezwiska gorzelnika, destylatora (Brechenmacher, 1960-1963, s. 558). Miano nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

von Rossen (10): przyimek *von* wskazuje na nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowej Rossen w okręgu Heiligenbeil w Prusach (Wald, 1820, s. LIV, 269), obecnie Mamonowo w obwodzie kaliningradzkim w Rosji w pobliżu Zalewu Wiślanego. Miano nie występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Rudolff (4): nazwisko ot ts. imienia (Dud, 2005, s. 561). Podwojone *f* występuje w wygłosie bez uzasadnienia. Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Rudolffi (4): nazwisko derywowane formantem łacińskiego dopełniacza *-i* od im. Rudolf. Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Sassendorp (5): forma słownikowa: Sassendorf: nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowości Sassendorf m.in. w Prowincji Hanower i Górnej Frankonii (Höpker, 1928, s. 706). *Dorp* to ńrdniem. forma *Dorf* 'wieś' (Lübben, 1989, s. 82). Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Schoneberg (11): forma słownikowa: Schöneberg: nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowej Schöneberg m. in. w Bawarii, Nadrenii-Palatynacie, w dawnej Brandenburgii (obecnie w Polsce), na dawnym Pomorzu, w Prusach Wschodnich (Dud, 2005, s. 587-598). Nazwisko *Schoneberg* zostało spolonizowane: *ö* zamieniono na polską samogłoskę. Miano występuje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 116).

Schonhoff (11): forma słownikowa: Schönhoff: nazwisko od miejsca pochodzenia od częstej nazwy miejscowości Schönhof, Schönhofen (Dud, 2005, s. 598). Podwojone *f* występuje bez uzasadnienia. W ramach polonizacji

zastąpiono *o*-umlaut polską samogłoską. Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Schottele (4): 1. derywat z sufiksem *-F* od *Schott(e)*: 1.1. nazwisko odetniczne lub odzawodowe od *śrwniem.*, *śrdniem.* *Schotte* 'Szkot, Irlandczyk; wędrowny kramarz, domokrążca', 1.2. nazwisko odzawodowe od *śrwniem.* *schotte* 'twaróg ze słodkiego mleka osoby wytwarzającej ten specjał lub przezwisko amatora tej potrawy, 2. nazwisko odzawodowe ślusarza od *śrdniem.* *schottel(e)* 'klucz' (Dud, 2005, s. 600). Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Staleberg (3): nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowości *Stahlberg* (Nadrenia-Palatynat, Nadrenia Północna-Westfalia) (Dud, 2005, s. 638), *Stallberg Forst* na Pomorzu (Höpker, 1928, s. 769). W nazwie osobowej *Staleberg* występuje epenteza *-e*, co jest przejawem polonizacji. Inna oznaka polonizacji w tym mianie to pominięcie *h* niemego lub redukcja podwojonego *-l*. *H* nieme jest w języku niemieckim wskaźnikiem długości poprzedzającej je samogłoski (Lech, 2004, s. 80). Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Truntzman (8): derywat z sufiksem *-mann*⁶ od: *Trunz*: 1. przezwisko od *śrwniem.* *trunze* 'odłamany kawałek oszczepu, odłamek', 2. nazwisko od miejsca pochodzenia od ts. nazwy miejscowości (Dud, 2005, s. 677; Brechenmacher, 1960-1963, s. 355). Wymiana *t* → *tz* → *z* ma miejsce po spółgłosce *-n* (w śródgłosie). Została ona spowodowana przesuwką dolnoniemieckiego *t* oraz wysokoniemieckiego (*t*)*z* do germańskiego *t* (Kunze, Nübling, 2011, s. 423). Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

vom Velde (11): nazwisko od miejsca pochodzenia od nazwy miejscowości *Velde* (Höpker, 1928, s. 239). Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

⁵ Niemieccy badacze z reguły nie rozgraniczają sufiksów z podstawowym *-l-* w słownikach nazwisk. Podział ten na przyrostki *-el*, *-lein*, *-le*, *-li(n)* i *-l* znajduje się jedynie w publikacji Kunze & Nübling (2012, s. 441).

⁶ Sufiks *-mann* służy do tworzenia głównie nazwisk od miejsca pochodzenia, ale też nazwisk odprzezwickowych (Dud, 2005, s. 444).

Vicke (19): formy słownikowe: Fick: 1. dolnoniemiecka forma skrócona im. Friedrich, 2. na środkowo- i górnioniemieckim obszarze: Ficke: przezwisko od średnim. *vicke* 'kieszeń, worek' osoby wytwarzającej lub noszącej te elementy (Dud, 2005, s. 243). W formach słownikowych miało miejsce usilnienie spółgłoski dźwięcznej w nagłosie $v \rightarrow f$ (por. Breza, 2002, s. 310). Miano nie figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku.

Willer (6): 1 od dawnego im. Willer, 2. patronimiczne nazwisko z sufiksem *-er* od Will: od formy skróconej imion zawierających człon *willio* (Dud, 2005, s. 724). Miano figuruje w spisie nazwisk mieszkańców Warmii z XVIII wieku (BE, 1997, s. 133).

3. Wnioski

Powyżej opisano 44 nazwiska. Większość z nich jest niederywowana, pozostałe derywowane są sufiksami:

- fleksyjnymi: *-es*, *-i*, *-is*, *-s*,
- słowotwórczymi: *-er*, *-k*, *-mann*, *-us*.

Przeważająca część mian jest jednomotywywacyjna. Pochodzą one od: imion, zawodów, miejsca pochodzenia, przezwisk i miejsca zamieszkania. Tylko osiem nazwisk ma więcej niż jedną motywację.

65,5% nazwisk nie dotrwało do XVIII wieku, 20,5% nazwisk występuje w XVIII wieku, zaś w przypadku ponad 13,5% mian w XVIII wieku pojawiają się ich warianty.

W omówionych nazwach osobowych mamy do czynienia z następującymi zjawiskami językowymi:

- polonizacją polegającą na epentezie *-e*, wymianą $ck \rightarrow k$, redukcją podwojonych spółgłosek do pojedynczych, zastępowaniu umlautów, pominięciem *h* niemego,
- latynizacją za pomocą formantów fleksyjnych, np. *-i*, *-is* i słowotwórczego *-us*,
- podwajaniem spółgłosek bez uzasadnienia.

Średnio-dolno-niemiecką proveniencję ma siedem nazwisk, zaś średnio-dolno- i średnio-wysoko-niemiecką sześć mian. Cechę dialektu wschodnio-środkowo-niemieckiego nosi nazwisko *Burnmann*.

Obok kilku mian występuje przyimek *von*.

Skróty

im. – imię

niem. – niemiecki

śrdniem. – średnio-dolno-niemiecki

śrwniem. – średnio-wysoko-niemiecki

ts. – ten sam

BIBLIOGRAFIA

- BE = Heling, R. & Poschmann, B. (1997). Die Bevölkerung des Ermlands 1773. Die ältesten Prästationstabellen des Hochstifts. Band 3 – Register. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, 13/3, 35-138.
- Bogdan D. & Przeracki, J. (2018). *Urzednicy Starego i Nowego Miasta Braniewa do 1772 roku*. Olsztyn: Archiwum Państwowe w Olsztynie.
- Brechenmacher, J. K. (1957-1960). *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. A-J*. Limburg a.d. Lahn: C. A. Starke Verlag.
- Brechenmacher, J. K. (1960-1963). *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. K-Z*. Limburg a.d. Lahn: C. A. Starke Verlag.
- Breza, E. (2002). *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Chłosta, J. (2002). *Słownik Warmii (historyczno-geograficzny)*. Olsztyn: LITTERA.
- Czopek-Kopciuch, B. (1995). *Adaptacje niemieckich nazw miejscowych w języku polskim*. Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego.
- Dud = Kohlheim, R. & Kohlheim, V. (2005). *Duden. Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Guz, M. (2016a). Benennungen der Rektoren, Kantoren und Organisten der Pfarrschule in Rössel (1420-1931). *Białostockie Archiwum Językowe*, 16, 147-157.
- Guz, M. (2016b). Die häufigsten Familiennamen deutscher Herkunft in Rössel im 16. und 17. Jahrhundert. W: D. Kaczmarek i in. (Red), *Felder der Sprache – Felder der Forschung. Lodzer Germanistikbeiträge 8. Im Spiegel der germanistischen Linguistik* (s. 21-31). Łódź: Primum Verbum.
- Guz, M. (2018). *Nazwiska niemieckie na Warmii u schyłku XVIII wieku*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Höpker, H. (Red.) (1928). *Henius Grosses Orts- und Verkehrs-Lexikon für das Deutsche Reich*. Berlin: Neufeld & Henius, Verlag.
- Karszniewicz, A. (1995). Klasyfikacja i adaptacja zapożyczeń niemieckich w języku polskim. *Orbis Linguarum*, 2, 223-232.
- Kunze, K. & Nübling, D. (Red.) (2011). *Deutscher Familiennamenatlas. Tom 2: Graphematik/Phonologie der Familiennamen II: Konsonantismus*. Berlin, New York: De Gruyter.
- Kunze, K. & Nübling, D. (Red.) (2012). *Deutscher Familiennamenatlas. Tom 3: Morphologie der Familiennamen*. Berlin, New York: De Gruyter.
- Lech, D. (2004). *Nazwy osobowe dziewiętnastowiecznych mieszkańców Opola (ze słownikiem etymologicznym nazwisk)*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

- Lica, Z. (2009). *Sposoby adaptacji nazwisk pomorskich genetycznie niemieckich w polszczyźnie*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Lübber, A. (1989). *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. Nach dem Tode des Verfassers vollendet von Christoph Walther*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Naumann, H. (1989). *Familiennamenbuch*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Neumann, I. (1981). *Die Familiennamen der Stadtbewohner in den Kreisen Oschatz, Riesa und Grossenhain bis 1600*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Schwarz, E. (1973). *Sudetendeutsche Familiennamen des 15. und 16. Jahrhunderts*. München, Prag: Verlag Robert Lerche, Vormalig Calve'sche Universitätsbuchhandlung.
- Smoczyński, P. (1965). Trudności Niemców z wymową polską oraz związane z tym inne lingwistyczne problemy. *Język Polski*, XLV 1, 22-31.
- Wald, S. G. [1820] (1979). *Topographische Übersicht des Verwaltungsbezirks der Königlichen Preussischen Regierung zu Königsberg in Preußen*. Hamburg: Verein für Familienforschung in Ost- u. Westpreußen.

